

ПОЗНАЧАЈНИ ВОЕНО-ДЕМОГЕОГРАФСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА НАСЕЛЕНИЕТО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Јове Димитрија Талевски, Ристе Темјановски

Воена академија "Генерал Михаило Апостолски" - Скопје

Природно-математички факултет, Институт за географија - Скопје

Апстракт: Бројната состојба на населението е една од најзначајните карактеристики при одредувањето на бројот на вооружените сили во одреден простор односно држава. Во овој труд се анализирани основните демогеографски карактеристики и актуелни состојби во доменот на демографските процеси. Посебен се нагласени бројното движење, структурата по возраст, пол и разместеност во Република Македонија, кои имаат влијание врз димензионирањето на вооружените сили, и врз целиот одбранбен систем.

Клучни зборови: демогеографија, население, структура, одбранбени системи, професионализација.

IMPORTANCE OF MILITARY DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF POPULATION IN REPUBLIC OF MACEDONIA

Abstract: Number condition of population in Republic of Macedonia is most significant characteristics to dispose the number of armed forces in each area and country. In this paper we analyze basic demographic characteristics and actual conditions in domain of demographic processes. We stressed especially the number movement, structure of age, sex and disposition in Republic of Macedonia, which impact in dimension in arm forces and all defense system.

Key words: demo geography, population, structure, professionalization, defence systems.

Вовед

Живата сила, односно човекот, е еден од четирите основни фактори на војната, а од военогеографска гледна точка е најважен елемент на воениот потенцијал. Така, динамиката, структурата и разместеноста на населението, се мошне значајни елементи од военогеографски аспект. Тоа значи дека при проучувањето на населението на конкретен простор, од военогеографски аспект, акцентот се става на деталите како што се бројната состојба, динамиката на природниот прираст, миграционите движења, густината, потоа, половата, старосната, образовната, социоекономската, националната и верската структура, степенот на културата, животниот стандард,

здравствената состојба и друго. Една од најзначајните карактеристики при одредувањето на бројот на вооружените сили во одреден простор, односно држава е бројната состојба на населението. Вкупниот број на населението и големината на географскиот простор за кој се организира одбраната, воената доктрина, карактерот и целите на војната и други фактори, влијаат врз планирањето на големината и структурата на вооружените сили и врз степенот на нивната опременост и мобилност. На тоа планирање секако влијаат и определени екстерни фактори во смисла на почитување на стандардите и барањата ако државата е членка на некои меѓународни одбранбени асоцијации. Населението во Република Македонија перманентно бележи одреден пораст, а е нерамномерно разместено низ целата држава.

Демогеографијата, позната и под поимот геодемографија се занимава со популационо-географски проучувања. Демогеографијата за разлика од демографијата, населението го проучува во простор и време, во каузална врска со природата на просторот и општествените фактори, односно го проучува како битен модификатор на трансформацијата на просторот, на географската средина. Според тоа, демогеографијата, врз база на анализа на бројните показатели и синтеза на факторите кои влијаат врз квалитетните промени на популацијата, ги согледува структуралните промени како на самото население, така и на просторот на неговото живеење. Таа придонесува за решавање на проблемите од општествениот, економскиот, културниот и социјалниот развој, а со тоа влијае и врз одбранбениот систем. Како што истакнуваат повеќе автори, населението е огледало на минатото, важен актер на сегашноста и носител на иднината во кој и да е населен дел на Земјата.

Бројно движење на населението

Бројот на населението и домаќинствата претставуваат основна движечка сила за целокупниот развој на одредено географско подрачје. Неговиот развој и динамика треба да се проучува од повеќе аспекти, со оглед на практичната намена во јакнење на одбранбената способност на секоја држава. Бројното движење на населението, разместеноста по одделни географски подрачја, особено граничните, игра важна улога во проценка на осетливоста и загрозеноста на одреден простор од можна агресија. Населението игра примарна улога во следење на можни непријателски активности во граничните области и од тие причини депопулационите простори претставуваат неповолен елемент во креирањето на одбранбената политика на земјата.

Демографската структура на населението во Македонија, поточно промените кои настануваат се мошне динамични и интересни. Во своите развојни тенденции бројното движење на населението во Македонија покажува различна динамика. Таа популациона динамика

во различни периоди, ги менувала и ги менува социо-економските односи во просторот, па заради тоа е од значење да се знае мобилноста и виталноста на популационата маса која претставува основна движечка сила во трансформацијата на одредени региони. Според податоците со кои се располага¹, а кои датираат од пред еден век, во 1900 година во Македонија имало 908904 жители. Меѓутоа, тие, како и оние од 1913 година не се прибрани врз основа на службен попис на населението во Македонија. Првите официјални податоци за бројот на жителите во Македонија датираат од службениот попис изведен во 1921 година. Оттогаш па наваму, движењето на бројот на населението се базира врз официјалните пописи, а податоците се однесуваат за територијата на Република Македонија.

Година	број на жители	годишен прираст	прираст помеѓу пописите
1900	908 904		
1913	938 000	2 238	29 096
1921	797 841	-17 520	-140 159
1931	937 643	13 980	139 802
1948	1 152 986	12 667	215 343
1953	1 304 514	30 306	151 528
1961	1 406 003	12 686	101 489
1971	1 647 308	24 130	241 305
1981	1 909 136	26 182	261 828
1991	2 033 964	12 482	124 828
1994	1 945 932		-88 032
(1994)²	2 075 196	13 744	41 232
2002³	2 022 547	9576	76 615

Табела бр. 1. Движење на бројот на населението во Република Македонија⁴

¹ Стојмилов А (1998): Географија на Република Македонија. Скопје: Просветно дело. Стр.79

² Во 1994 година бројот на населението во Република Македонија според новиот начин на попишување изнесувал 1 945 932 жители, а според начинот на кој се вршени претходните пописи и посебни пресметки тој број изнесува 2. 075 196 жители.

³ Со Пописот на населението, домаќинствата и становите во Република Македонија во 2002 година се направи нова измена во дефинирањето на единиците на попис, како и дефинирањето на категоријата вкупно население. Сите овие промени оневозможуваат целосна споредливост на податоците од овој Попис со податоците од претходните пописи.

⁴ Извор: Завод за статистика на Република Македонија. Попис на население, домаќинства и земјоделски стопанства (податоци за одделни пописни години); Државен завод за статистика на РМ (2003): Попис на населението, домаќинствата и становите, 2002 година: дефинитивни податоци. Соопштение 2.1.3.30 Скопје: Државен завод за статистика, 2003. и Стојмилов А. (1998).

Од прикажаните податоци во горната табела се гледа дека во периодот од 1900 до 2002 година бројот на населението во Република Македонија се зголемил за 2,2 пати, што ни оддалеку не одговара на природниот прираст со стапката на пораст на населението во земјата. Ваквото мало зголемување укажува дека во наведениот период од Македонија голем број на лица се иселиле. Врз основа на податоците може да се констатира дека динамиката на бројното движење на населението во Македонија е доста нерамномерна. Република Македонија според резултатите од последниот попис извршен во 2002 година има 2 022 547 жители, односно зголемување во однос на 1981 година за 0,6%. Природниот прираст во периодот 1981-2002 година во апсолутен број изнесува 113 411 лице или просечно годишно нарастува за околу 5 400 лица. Во овој период доаѓа до значително намалување на интензитетот на пораст на населението на ниво на земјата во споредба со демографските движења во претходните две децении, кога просечната годишна стапка на растеж изнесува во периодот од 1948-1953 година 30 306 жители, за периодот 1953-1961 година 12 686 жители, за периодот 1971-1981 годишниот прираст на населението изнесувал 26 182 жители. Тоа се должи пред сè на намалување на стапката на наталитетот од 40,7‰ во 1948 година, на 20,6‰ во 1981 година, на 17,3‰ во 1994 година и 13,3‰ во 2001 година. Стапката на природен прираст во Македонија последните години е сведена на 5,0‰ (2001 година) што во споредба со 1976 година (15,4‰) претставува намалување за три пати. Меѓутоа стапката на природен прираст во општините со муслиманска вероисповест се движи сеуште на високо ниво, како на пример 12,9‰ во Дебар, Велешта 15,8‰, Желино 16,8‰, до 23,4‰ во Студеничани, наспроти некои општини со македонска националност како Конопиште -28,8‰, Витолиште -25,1‰, Белчишта -19,5‰ и др.

Од аспект на регионална разместеност, демографските движења покажуваат различен интензитет и насока. Најмногу население има во општина Кисела Вода, 125 379 жители или 6,1% од вкупното население во земјата. Следни општини со најмногу население се: Куманово (103 205), Битола (86 408), Центар (82 604), Прилеп (73 351), Гази Баба (72 222), Тетово (70 841), Чаир (68 395), Карпош (59 810), Велес (57 602) и Охрид (54 380) жители. Во овие единаесет општини вкупното население изнесува 854 197 жители, односно 42,2% од вкупното население во земјата. За разлика од овие општини според територијална поделба од 1996⁵ има и 47 општини каде бројот на население изнесува до 5 000 жители, во кои живеат 125 307 жители или 6,1% од населението во земјата. Ваквите неповолни разлики во бројот на вкупното население се

⁵ Според територијална поделба од 1996 година, Република Македонија е поделена на 123 општини.

задржале од минатото, што се рефлектира врз промената на учеството на одделни општини во вкупното население во Републиката. Така во шеесеттите и седумдесеттите години процесот на просторната мобилност на населението бил мошне бурен, особено кај иселувањето од селата во градовите. Со помал или со поголем интензитет со овој вид на миграции биле зафатени сите општини во земјата, а особено недоволно развиените општини, ридско-планински подрачја и граничните подрачја, при што селата ги напуштиле околу 300 000 луѓе во периодот 1961-1981 година. По 1981 година, иселувањето од селата продолжило но не со таков интензитет, бидејќи дел од селските населби биле веќе испразнети. Така со пописот на населението од 1994 година утврдено е дека 121 населено место воопшто нема население.

За разлика од тоа, доселувањата во Скопје биле доста обемни. Тоа е и разбирливо, бидејќи Скопје, како најразвиен индустриски и културен центар во државата, претставувал и најсилно имиграционо подрачје. Општо земено во 1965 година во Скопје, две години после катастрофалниот земјотрес, кога имало инајголем прилив на население, од поширокото подрачје на Скопје се доселиле 13,6%, од други места од општините во Македонија доселеното население било застапено со 55,4%, од другите републики на поранешна СФРЈ 22,1% и од странство 8,9%. Според одредени анализи од проф. Митко Панов салдото на миграции од 1953-1961 во Скопје изнесувало +14 146 лица, додека за периодот 1961-1971 +53 896 лица, за да во периодот 1971-1981 градот се зголемува за 43 000 нови лица, што претставува речиси половина од вкупниот обем на овие движења во државата. Ако се анализираат податоците за бројот на население во 1953 и 1971 година ќе се забележи дека бројот на населени во градот Скопје се зголемил за 193 846 жители. Имигрираното население доаѓало од различни делови на државата, но најмногу биле застапени од руралните средини. Одредени анкети и анализи покажуваат дека од 124 села во Скопската Котлина, во 73 села било забележано опаѓањето на населението. Во Скопје бил голем бројот и на доселениците од селата од целата држава. Само за пример во 88 села од Велешката општина само неколку населби не дале доселеници во Скопје⁶. Тоа несомнено продолжува и понатаму но со помал обем.

Изнесеното во претходниот пасус на најочигледен начин ги прикажува неконтролираните и стихийни миграции во државата, кои предизвикуваа големи економски, социјални, просторни, културни и други проблеми во средините во кои имигрирало населението.

⁶ Панов Митко: Географија на СР Македонија. Скопје: Просветно дело, 1976. стр. 260

Интензивната емиграција на селското население, особено се одразила на големината на населените места и нивната трансформација во се поголем број на раселени и мали населени места. Во 1961 година бројот на раселени населени места изнесувал 19, за да во 1971 година се зголеми на 55, во 1981 година изнесувал 87, а во 1991 година бројот на раселени места изнесува 107 и во 1994 година овој број се зголемил на 121 населено место. За нас посебно е значајно во кои делови на државата претежно се сконцентрирани раселените места. Така според пописот од 1991 година најмногу раселени места има во Радовиш (14), Штип (13), Валандово (9), Велес (8), Битола (7), Гостивар (5), Скопје (2), Гевгелија (2), Демир Хисар (1), Кавадарци (4), Кочани (2), Крушево (1), Куманово (1), Прилеп (3), Ресен (4), Свети Николе (3), Струга (5), Струмица (3), и Тетово (4).

Особено големи и динамични социогеографски процеси настанале во селата, при што половина од нив биле зафатени со процесот на депопулација. Анализирајќи ја состојбата со населението во руралната средина (1961-1991)⁷ пораст најмногу се забележува во 8 општини (според старата територијална поделба), односно во општините Скопје, Тетово, Гостивар, Дебар, Струга, Гевгелија, Валандово, Струмица, а најголема концентрација се забележува во Скопско-полошкиот регион, каде достигнува 108 ж/км² (Скопје), односно 129 ж/км² (Тетово). Ова може да се објасни и со фактот што овде се сконцентрирани најголемите градски центри и со ширењето на урбаните центри најмногу се чувствува влијанието и огромниот притисок со станбена и друг вид изградба.

Во групата на изразито депопулациони селски подрачја припаѓаат половина од општините. Кај овие општини учеството на земјоделското население опаднало од 65,6% во 1961 година (над просекот на државата кој изнесувал 51,1%), на 13,6% во 1991 година од вкупното население. Интензивните депопулациони промени, предизвикани од просечно опаѓање од -38,2% доведоа до неповолна демографска состојба на овие рурални подрачја.

Што се однесува за состојбата со надворешните миграции, најголеми стапки во 1994 година (од 15,6% до 22,8%) имаат традиционално емиграционите општини: Битола, Демир Хисар, Ресен и Охрид. Втората група на емиграциони подрачја (со стапки од 6,9% до 9,2%) ја сочинуваат општините: Гостивар, Кичево, Крушево, Прилеп, Струга, Струмица и Тетово кај кои споменатото учество се зголемува од 31,7% на 37,3%.

⁷ Даскаловски В (1996): Социогеографскиот развој на руралната средина во Република Македонија. Географски разгледи = Географски Ревиењс. Скопје: Македонско географско друштво. кн 31(1996) стр.110.

Густина на населеност

Порастот на населението се одразува и врз регионалните и вкупните промените на густината на населеноста. Просечната густина на населението во Републиката од 74 жители на км², според состојбата од 1981 година се зголемува на 76 жители во 1994 година, а според пописот од 2002 година изнесува 78 жители/км². Во 43 општини, што претставува 36,6% од општините во државата, густината на населеност е над државниот просек. Со највисока густина се издвојуваат 5 -те скопски општини (Центар 4 155 жители на км², Шуто Оризари 2 713 ж/км², Кисела Вода 2 358 ж/км², Карпош 1 910 ж/км², Чаир 1 206 ж/км²), потоа следат општините Гостивар 986 ж/км², Тетово 829 ж/км², Гази Баба 710 ж/км², Ѓорче Петров 624 ж/км² и Кичево 621 жители на км².

Анализите на податоците од извршениот пописот на население од 2002 година, покажуваат дека 5 општини имаат густина на населеност од 1 001-5 000 ж/км², 5 општини од 501-1 000 ж/км², 33 општини во распон од 77-500 жители на км², додека густина под државниот просек имаат останатите 80 општини, што претставува 65,04% од вкупниот број на општини во земјата.

Населението во Република Македонија во зависност од природно-географските просторни целини, најмногу е концентрирано во котлините. Според податоците од одредени истражувања, најгусто населена област во Македонија е скопската котлина. Во неа на 1 км² живеат 268,4 жители или 27,05% од целокупното население. Според некои податоци на второ место доаѓа полошката котлина со 164,3 жители на км² или 12,69% од вкупното население, а на трето место Кумановската котлина со 94,7 ж/км². Потоа следи Битолско Поле со 93,2 ж/км² и Охридско-струшката котлина, во која живеат по 91,5 жители на 1 км². Најретко населени се поречката област во која на 1 км² живеат само по 11,8 жители и мариовската котлина со 4,91 ж/км².

Старосна структура на населението

Старосната структура на населението е мошне важен демографски елемент, кој укажува на тоа какви се можностите за репродукција на населението, потоа каква е состојбата во односот меѓу активното и издржуваното население и др. Старосната структура на населението зависи од наталитетот, морталитетот, миграционите движења, како и од просечното траење на животот.

Според возраста, од военогеографски аспект, населението се дели на три основни групи, и тоа:

- младо население - со возраст до 15 години, кое се смета за војнички неспособно;
- зрело (средовечно) население - од 15 до 64 години, кое се одликува со голема физичка, работна и воена способност и како такво е основен носител на воените и борбените активности, и
- старо население - со 65 и повеќе години, кое е здравствено и кондиционо послабо, но со оглед на знаењето и искуството мошне е корисно при водењето на војна.

Старосната структура според возраста и параметрите за младо, зрело и старо население се одредуваат за различни области. Така, на пример за економски и други потреби за младо се смета населението со старост до 19 години, зрело од 20 до 59 години и старо население над 60 години.

Возраст	Вкупно	%	Мажи	%	Жени	%
Вкупно	2 022 547	100,00	1 015 377	100,00	1 007 170	100,00
0-14	426 280	21,08	219 628	21,63	206 652	20,52
15-64	1 381 352	68,30	698 997	68,84	682 355	67,75
65 и пов.	213 712	10,57	96 428	9,50	117 284	11,64
Непознато	1 203	0,06	324	0,03	879	0,09

Табела бр. 2. Старосна структура на населението по пол⁸

Податоците за старосната структура, од пописот од 2002 година укажуваат дека најбројна е популацијата на возраст од 15 до 64 години со 1 381 352 лица и, во вкупниот број од 2 022 547 жители во Република Македонија учествува со 68,3%. Втора по бројност е популацијата на возраст од 0 до 14 години, брои 426 280 лица или 21,08%, додека бројот на старото, со 65 и повеќе години возраст, изнесува 213 712 лица, односно 10,57% од вкупното население. Од военогеографски аспект, овој сооднос, е поволен, бидејќи со релативно висок процент е застапено младото население и зрелото население, а најмал е процентот на старото население.

⁸ Извор: Државен завод за статистика на РМ (2003): Попис на населението, домаќинствата и становите, 2002 година: дефинитивни податоци. Соопштение 2.1.3.30 Скопје: Државен завод за статистика, 2003.

Графикон бр. 1. Старосна пирамида на населението во Република Македонија според пописот од 2002 година по основни возрастни групи и по пол

Во периодот 1981-2002 година, промените во старосната структура се движат во насока на смалување на учеството на младото, а зголемувањето на населението на работоспособната возраст и постарото население. Така, во наведениот период учеството на младото население од 0-14 години во вкупното население од 29,2% се смалило на 21% (426 280 лица), работоспособното расте од 62,3% на 68,3% (1 381 352), а старото население се зголемува од 8,5% на 10,5% (213 712).

Во оваа област мошне значајни се истражувањата на оваа проблематика од страна на Проф.д-р Васа Даскаловски, според кои процесот на демографското стареење претставува сложен популационен и општествен феномен кој во нашата земја предизвикува сложени економско-социјални реструктурирања на населението. Демографската старост се разгледува преку следните стадиуми: демографска младост (просечна старост на населението помала од 28, демографска зрелост од 28-30 години, процес на демографско стареење

од 30-32, на прагот на демографската старост од 32-35 и демографска старост над 35 години.

Последните податоци од пописот во 2002 година, укажуваат на најголема процентуална застапеност од 68,84% на мажи на возраст од 15-64 години. Трендот на стареење на нашето население продолжува и понатаму, што значи дека во наредниот период во Република Македонија се очекува да се зголемува старото население, што претставува неповолен момент за сите економски, социјални и геостратешки интереси на земјата.

Главна карактеристика за натамошното стареење и понатаму ќе биде продолжувањето на опаѓањето на стапката на наталитетот, посебно во оние средини кои се наоѓаат во процесот на демографската старост (Валандово, Винаца, Делчево, Кавадарци, Карпош, Кочани, Неготино, Струмица, Велес, Штип. Реперкусиите од процесот на демографското стареење се рефлектираат со опаѓање на стапката на наталитет, посебно во оние делови од државата кои денес се наоѓаат во процесот или на прагот на демографската старост. За таа цел од посебен интерес за државата се наметнува потребата за адекватна популациона политика насочена кон рационално регионално усогласување на досегашните диспропорции во територијалната дистрибуција на населението и преземањето на мерки за задржување на популациониот потенцијал на целиот простор на државата.

Национална структура

Националната структура на населението од военогеографски аспект претставува една од најважните компоненти во процесот на планирање, одлучување и спроведување на воените дејства. Во Република Македонија, според пописот од 1994 година, 1 295 964 жители или 66,6% се Македонци, 441 104 лица или 22,7% се изјасниле како Албанци, 78 019 - Турци, по околу 40 000 Срби и Роми, 8 730 - Власи, а околу 40 000 лица не се изјасниле за нивната национална припадност.

Според податоците од пописот на население во 2002 година бројот на население од македонската национална структура е 1 297 981 или 64,18% од вкупното население, 509 083 (25,17%) се изјасниле како Албанци, 77 959 (3,85%) Турци, 53 879 (2,66%) Роми, 9 695 (0,48%) Власи, како Срби се изјасниле 35 939 (1,78%), Бошњаци 17 018 (0,84%) и во категоријата останати 20 993 (1,04%).

Со пописот на населението, домаќинствата и становите во Република Македонија во 2002 година се направи нова измена во дефинирањето на единиците на попис, како и дефинирањето на категоријата вкупно население. Сите овие промени оневозможуваат целосна споредливост на податоците од овој попис со податоците од претходните пописи. Затоа ако ги споредиме податоците за население

по национална припадност се забележуваат извесни нелогичности во податоците што претставува нереална слика како за вкупниот број на население во државата, така и за бројот на население по одредени национални групи. Споредбата на податоците во 1994 и 2002 година укажува дека бројот на населението од македонска национална припадност за 8 - годишен период се зголемил за 2 017 лица, на албанското население за истиот период се зголемил за 67 979 лица, на населението од ромска национална припадност зголемувањето е за 10 172 лица, бројот на Власите за 1 094 лица, додека населението од турска национална припадност се намалило за 60 лица, а на лицата кои се изјасниле како Срби намалувањето е за 4 289 лица.

Вкупниот пораст на населението според порастот, односно намалувањето на поедините национални групи изнесува 76 913 лица, што е речиси идентично со вкупниот пораст на населението во периодот 1994-2002 година (76 615 лица). Ако ови е податоци се споредат со природиот прираст кој во истиот период изнесува 106 794 лица, произлегува една разлика од околу 30 000 лица помалку. Оваа разлика се должи на различната методологија со кои се работени пописите на население во 1994 и 2002, а секако голем удел имаат емиграционите процеси, исто така кај македонското население.

Македонците се разместени по целата територија од државата, а поголемиот дел од нив живее во градовите. Албанците се разместени во западните делови на Република Македонија концентрирајќи се главно во неколку котлински простори како што се Полог, кичевската котлина, Струшко Поле, Дебарско Поле, а еден значителен дел во скопското и кумановското подрачје.

Конфесионална структура

Не помалку важна е и конфесионалната структура, кај која, во Република Македонија, според бројноста, доминираат две основни верски заедници: православната, што ја сочининуваат Македонците, Србите, Власите и други, како мнозинско население, и исламската во која се вбројуваат Албанците, Турците и Македонците со исламска вероисповест. Од военогеографски аспект и конфесионалната структура претставуваат сериозен фактор, кој во воени услови може да има мошне големо значење. Заради тоа неопходни се детални анализи на податоците за конфесионалната структура на населението во Република Македонија после објавувањето на податоците од пописот во 2002 година.

Образовна структура на населението

За социо-економскиот развој на државата, а посебно културниот развој на популацијата, посебно важно место зазема писменоста,

односно образовното ниво на населението. Во таа смисла посебно важни се грижите и мерките на Републиката за унапредување не само на квантитативна, туку и квалитативна образовна програма. Податоците што се однесуваат за Република Македонија во периодот 1981-1994 година покажуваат дека населението постигна забележителни резултати во развојот на образованието. Имено, учеството на лица без школска подготовка е намалено од 17,5% во 1981 година на 6,6% во 1994 година. Намалувањето на учеството се забележува и кај децата со непотполно образование и тоа од 27,8% на 18,4%. Наспроти тоа зголемено е учеството на населението со основно образование од 28,1% на 33,4%, со средно образование зголемувањето е од 21,2% во 1981 година на 32,3% во 1994 година и за више и високо образование од 5,1% на 8,7%.

Покрај тоа што на ниво на земјата се извршени радикални промени во нивото на образованието, сепак постојат големи разлики кај општините во однос на учеството на населението без школска подготовка, со непотполно образование и со основно образование. Имено, има општини во кои учеството на овие три категории е доста големо. Посебно загрижува фактот што има многу општини во кои учеството на населението без школска подготовка е доста високо како на пример: Старавина со 30,4%, Витолиште и Орашац со 28,1%, Клецовце со 26,9%, а следат Ранковце со 22,2%, Карбинци со 20,6%, Самоков со 17,7% итн. Меѓутоа, тоа се главно општини со многу мал број на жители, така што тоа обележје не може да се смета како карактеристично за пошироки подрачја или за државата во целина. Наспроти нив има општини кои имаат сосема мало учество на населението без школска подготовка како што се: Вевчани со 1,4%, Карпош, Гевгелија и Кисела Вода со 1,6%, Берово со 2,5% и Богданци и Ѓорче Петров со 2,6%.

Учеството на населението со основно образование во земјата изнесува 33,4% и е во постојан подем за сметка на населението без образование. Состојбата во поодделни општини е следна: Кондово со 65,3%, Чегране со 63,5%, Сарај со 60,9%, Боговиње со 60,4% итн. Учеството на населението со средно образование е постојано во подем и тоа во 1994 година изнесува 32,3%.

Посебно е зголемено учеството на население со више и високо образование. Највисоко учество со овој степен на образование имаат општините: Карпош, Центар, Кисела Вода, Битола, Охрид, Струмица, Штип, Прилеп, Велес, Чаир, Ѓорче Петров итн.

Од приложените анализи, произлегува дека сепак, највисоко учество со квалитетен образован кадар во Република Македонија имаат општините во кои се наоѓаат големите градски центри, наспроти општини во кои е забележителен процесот на стагнација или намалување на населението. Овие податоци укажуваат дека

населението во Република Македонија во периодот од 1953 до 1994 година има постигнато висок степен на развојот на образованието, што продолжува и во периодот 1994 -2002 година.

Домаќинства

Мошне важен демографски елемент претставува проучувањето на домаќинствата, нивниот број, промените и големината по број на членови и сл. Тие претставуваат тесни заедници во кои се одвива семеен живот со различни социо-економски импликации. Домаќинствата претставуваат важен показател од кој може да се согледаат потенцијалните вредности на целокупната популација, репродукционата моќ на населението и животниот стандард.

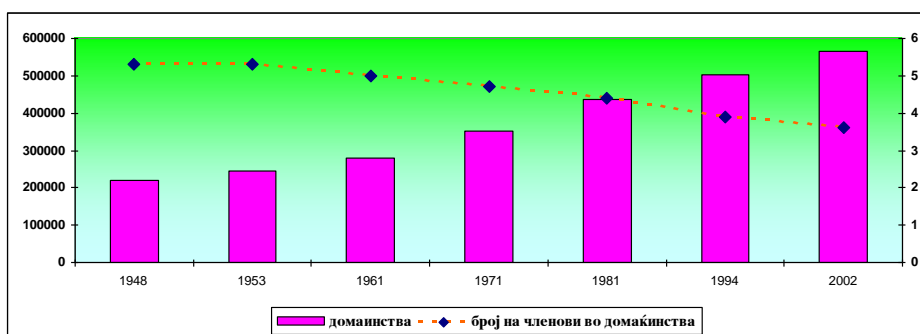
Почнувајќи од 1948 година па заклучно со пописните податоци од 2002 година, просечниот број на членови во едно домаќинство е во постојано опаѓање. Тоа значи дека се раздробуваат некогашните домаќинства со поголем број на членови за обезбедување на работна сила за обработување на земја, заради тоа што поголемиот дел од населението се занимаваше со земјоделски активности. Тоа раздробување во одредена мерка е позитивно. Според некои автори за да може да се врши нормална хумана репродукција, потребно е просечниот брачен пар да има 2,2 деца, што пренесено на просечниот број на членови на едно домаќинство дава бројка од 4 до 4,2 членови на едно домаќинство. Состојбата од 3,6 членови на едно домаќинство во 2002 година, со тенденција за понатамошно опаѓање укажува на тоа дека се заканува опасност во иднина вкупниот број на жители, не да стагнира туку да опаѓа. Исто така го потврдува и нагло стареење на населението што се смета за мошне негативна демографска карактеристика.

Година	1948	1953	1961	1971	1981	1994	2002
домаќинства	2188 19	246313	280214	352034	435372	501963	564296
број на членови во домаќинства	5,3	5,3	5	4,7	4,4	3,9	3.6

Табела бр. 3. Број на домаќинства и просечен број на лица во домаќинствата според години⁹

⁹ Извор: Завод за статистика на Република Македонија: Статистички годишник на Република Македонија: Статистицал Yearbook of the Republic of Macedonia. Скопје 1998 година, и Државен завод за статистика на РМ (2003): Попис на населението, домаќинствата и становите, 2002 година: дефинитивни податоци. Соопштение 2.1.3.30 Скопје: Државен завод за статистика, 2003.

Како што се гледа според податоците од сите спроведени пописи, бројот на домаќинствата е во континуиран пораст, наспроти просечниот број на членови во домаќинствата кој се намалува. Бројот на домаќинства според пооследниот попис на население од 2002 година изнесува 564 296 со просечно 3,6 лица. Бројот на домаќинства во 2002 година е за 2,2 пати поголем во однос на 1953 година, но просечниот број на членови во домаќинство е значително намален.

Графикон бр.2. Број на домаќинства и просечен број на лица во домаќинства според години

Најголемо учество во вкупниот број на домаќинства во земјата имаат општините: Кисела Вода 6,72%, Битола 4,67%, Центар 4,3%, Прилеп 4,1%, Куманово 4,8%. Просечно најмногу членови по домаќинство има општината Арачиново со 5,04 члена. Следи Неготино Полошко со 4,98, Желино со 4,6, Долна Бањица со 4,46 итн. Во овие општини доминира население од албанска националност и исламска вероисповест.

Некои споредбени показатели

Демогеографските податоци за Република Македонија, а особено бројот на населението, кои влијаат врз димензионирањето на вооружените сили, споредени со одредени држави, (табела број 4) укажуваат дека, бројот на вооружените сили на анализираниите држави во однос на вкупното население се движи во рамките од 0,50 % (Италија) до 1,03% (Албанија).

Земја	Површина км ²	Население 2003	Жители км ²	вооружени сили	%	Машко население	%
Албанија	28748	3582205	125	36985	1,03	742837	20,74
Австрија	83858	8188207	98	49090	0,60	1725123	21,07

Белорусија	207600	10322151	50	86654	0,84	2158875	20,92
Белгија	30528	10289088	337	60921	0,59	2059131	20,01
Бугарија	110994	7537929	68	54107	0,72	1551485	20,58
Хрватска	56542	4422248	78	30096	0,68	856946	19,38
Чешка	78866	10249216	130	67777	0,66	2002202	19,54
Франција	551500	60180529	109	392824	0,65	12079413	20,07
Германија	357022	82398326	231	472946	0,57	17399936	21,12
Грција	131957	10665989	81	74650	0,70	2026409	19,00
Унгарија	93030	10045407	108	64305	0,64	2026912	20,18
Италија	301318	57998353	192	291529	0,50	12349356	21,29
Холандија	41526	16150511	389	94034	0,58	3563586	22,06
Полска	312685	38622660	124	343500	0,89	8077706	20,91
Романија	238391	22271839	93	157840	0,71	4974240	22,33
Руска Федерација	17075400	144526278	8	1243000	0,86	24000000	16,61
Словачка	49036	5430033	111	44287	0,82	1135612	20,91
Словенија	20273	1935677	95	13704	0,71	413453	21,36
Шпанија	505992	40217413	79	255826	0,64	8391612	20,87
Швајцарија	41285	7318638	177	42761	0,58	1552728	21,22
Република Македонија	25713	2022547	77	8682	0,43	446726	22,08
Турција	774815	68109469	88	679882	1,00	11801267	17,33
Украина	603700	48055439	80	389499	0,81	9597172	19,97
Велика Британија	242900	60094648	247	/	/	12353942	20,56
САД	9363520	290342554	31	2116002	0,73	/	/
Србија и Црна Гора	102173	10655774	104	81547	0,77	2077660	19,50

Табела бр. 4. Податоци за број на население и на вооружени сили

Бројот на активниот состав на нашата армија(што треба да биде во 2008 година, како потполно професионализирана) од 8 682 лица ќе изнесува 0,43% од вкупното население, или заедно со резервниот состав од 4500 лица претставува 0,65%. Процентите од 0,43% и 0,65% се изведени од вкупното население во 2002 година и предвидениот броен состав на вооружените сили во 2008 година. Бидејќи бројот на вкупното население во 2008 година ќе биде нешто поголем во однос на 2002, со една груба проценка процентуалното учество на вооружените сили во однос на вкупното население во 2008 година може да се заокружи на 0,4% на активниот состав, односно на 0,6% заедно со резервниот.

Од наведените податоци се гледа дека процентот на нашата армија во однос на вкупното население ќе биде во рамките на

процентуалната застапеност на армиите на анализираните држави. Така на пример, во Германија со вкупно население од 82 398 326 вооружените сили претставуваат 0,57%, во Франција со 60180 529 жители - 0,65%, во Италија со 57 998 353 жители - 0,5% , во Словенија со 1 935 677 жители - 0,71%, во Бугарија со 7 537 929 жители - 0,72%, во Чешка со 10 249 216 жители - 0,66% и тн. Дискутабилно е дали во професионалниот состав на нашите вооружени сили почнувајќи од 2008 година и понатаму треба да биде и дали воопшто ќе може да биде пресликана застапеноста на поедините национални групи онака како што тие се застапени во цивилниот живот. Исто така со посебно истражување треба да се види дали во професионалните армии на земјите од Западна Европа и евроатлантските асоцијации се застапени процентуално нивните малцинства. Со други зборови кои стандарди и критериуми се применуваат кај нив во формирањето на професионалните вооружени сили.

Заклучоци

Населението во Република Македонија перманентно бележи одреден пораст кој може да се илустрира низ следниве податоци: во 1900 година бројот на населението на овој простор изнесувал 908 904, во 1948 - 1 152 986, во 1961 - 1 406 003, во 1994 - 1 945 932, а според пописот од 2002 година, населението во Република Македонија достигнува бројка од 2 022 547 жители. Од изнесените податоци може јасно да се види дека, за период од околу 100 години, бројот на жителите се зголемил за 2,2 пати.

Од военогеографски аспект мошне е важно да се познава и да се има предвид бројноста и разместеноста на населението. Во тој поглед, што се однесува до Република Македонија, наведениот број население нерамномерно е разместен низ целата држава. Така, од една страна, постојат простори со голема густина на населеноста, како што се рамничарските делови во скопско, кочанско, струмичко, потоа во Пологи и на други места, а од друга, има предели со многу мала густина на населеност, како што се Мариово, Дебарца, Порече, Козјачијата, планинските простори и сл. Но, тоа се и светски процеси.

Поголемиот дел, или 59,8% од населението живее во градовите, а помалиот, односно 40,2% - во селските населби.

Всушност за Република Македонија е карактеристична концентрација на населението во градските центри, особено во Скопје и неколку други градови, а од друга страна се јавуваат депопулациони подрачја. Депопулацијата односно празнењето на поедини простори а пред се граничните и ридско-планинските простори ја намалуваат можноста на државата да остварува контрола над подрачјата и териториите од кои се иселува населението. Таа контрола на територијата не се однесува само во безбедносна и одбранбена смисла,

туку и во стопанска, еколошка, недозволено исцрпување на природните ресурси и сл.

Природниот прираст на населението во периодот по Втората светска војна, како што може да се види од извршените пописи, бележи перманентно опаѓање. Така, во 1948 е регистриран прираст од 26,3‰, во 1994 тој прираст изнесува 8,4‰, а во 2001 година 5,00 ‰. Наведениот податок се однесува на просечниот вкупен природен прираст кај целото население, без разлика на националната структура. Ако сакаме прирастот да го изразиме и по национална припадност, ќе видиме дека кај разните национални заедници тој е мошне различен. Имено, денес, природниот прираст кај Македонците е помал и изнесува околу 5‰, за разлика од Албанците, Ромите, Македонците-муслимани и други, кај кои тој сè уште е релативно голем и се движи околу 15‰.

Намалувањето е последица пред сè на опаѓањето на наталитетот. Кон ова се надоврзуваат и развојните процеси, во кои класичното патријархално домаќинство се повеќе се заменува со урбано семејство, во кое бројот на членовите во домаќинствата значително се намалува.

Податоците за старосната структура во периодот 1981-2002 година, укажуваат на смалување на учеството на младото, а зголемувањето на населението на работоспособната возраст и постарото население. Така, во наведениот период учеството на младото население од 0-14 години во вкупното население од 29,2% се смалило на 21% (426 820 лица), работоспособното расте од 62,3% на 68,3% (1 381 352), а старото население се зголемува од 8,5% на 10,5% (213 712).

Намалувањето на природниот прираст, како и намалувањето на бројот на младото население од (од 0 до 14 години) е мошне негативна карактеристика од одбранбен аспект.

Врз основа на анализа на демогеографските процеси (податоци) за Република Македонија, може да се констатира дека настанале одредени промени кои се многу значајни од одбранбен аспект. Од една страна процесите на раселување и стареење на населението доведуваат до драстично опаѓање на бројот на населението и до раселување на многу селски населби, а во некои простори и до целосно демографско празнење, додека на друга страна во некои подрачја се создадени големи концентрации на население и тоа од ист етнички состав.

Континуираниот пораст на бројот на населението од ист етнички состав во одредени простори, особено во граничните простори, може да има негативно геостратегиско влијание од повеќе аспекти. Таквите појави бараат покомплексно проучување бидејќи истите не само што претставуваат многу значаен фактор од геостратегиски аспект и од аспект на севкупниот развој, туку од нив може многу лесно да зависи и територијалниот интегритет на државата. Доказ за тоа се настаните и

војната со ограничен интензитет, односно терористичките акции во нашата земја во 2001 година.

Значајно е да се истакне дека демографската компонента не е пресудна во нашиот современ систем на одбраната со оглед на тоа што силите на одбраната за само четири години треба да бидат целосно професионализирани и да претставуваат еден мал дел од европските и евроатлантските одбранбени системи. Вооружените сили ќе бидат обучувани за противвоздушни, противдесантни, противоклопни и противтерористички дејства, по пат на голема мобилност(подвижност) и употреба на оние простори каде ќе се укаже потреба.

Одамна се надминати доктринарните ставови за формирање на таканаречените одбранбени бастиони, чии периферии би биле уредени и запоседнати со вооружени сили на општонароден одбранбен отпор, не дозволуваки му на агресорот да навлезе во бастионите и нанесувајќи му губитоци до конечна победа.

Техничкиот и технолошкиот напредок на 21 век на некој начин ги депласира ставовите за долготрајни, исцрпувачки и ослободителни војни на привремено заземени територии од агресорот.

Во одредени ситуации на противтерористичка борба, големата концентрација на население се смета за негативна карактеристика, заради опасноста од недолжни жртви и таканаречени колатерални штети. Како типичен пример во Република Македонија може да се посочи Скопје. На пример, борба против откриена идентификувана терористичка група е многу потешка во густо изградено и населено место(пример делови од Скопје) во споредба со справување со таква група во некој помал град, некое село или на отворени простори.

Последните збиднувања во светот(терористички активности во Израел, Истанбул, Москва и др.) покажуваат дека, густонаселените места и големите концентрации на луѓе се најпогодни средини за изведување на терористички активности со големи ефекти.

Точно е дека до одреден степен концентрацијата на население на некој конкретен простор е позитивна од производноекономски, инфраструктурен, социолошки, културен и друг аспект, меѓутоа, од аспект на заштитата и аспектот на ефектите од терористички активности може да се смета за негативна. Практично преголемите концентрации од секаков вид се негативни, во случај на елементарни непогоди, природни катастрофи, воени разурнувања, и во последната деценија од терористички акции.

И конечно, се поставува прашање дали контингентот од 8682 припадници на нашите вооружени сили во 2008 година е добро одмерен или е предимензиониран или поддимензиониран. Од споредбениот преглед произлегува недвосмислен заклучок дека тој е добро димензиониран и дека Република Македонија ќе се најде меѓу оние

држави со понизок процент на вкупните вооружени сили во однос на вкупното население. Исто така од делот на машкото население ќе може да се обезбедува прогнозираниот потребен персонален состав иако на тоа ќе влијаат и многу други фактори, а пред сè што државата ќе им нуди на професионалните војници и за какви намени и активности ќе бидат обучувани и употребувани. Кон ова ќе треба да се додаде и донесување на соодветна законска регулатива која на професионалните припадници на вооружените сили ќе им гарантира или ќе им обезбедува услови за понатамошна нивна егзистенција после надраснувањето на старосниот лимит т.е. после заминувањето од единиците, согласно специјалноста, формациското место и оспособеноста за примена на стекнатите знаења и способности од воената единица во цивилниот живот.

Литература:

1. **Даскаловски Васа:** Социогеографскиот развој на руралната средина во Република Македонија / Васа Даскаловски // Географски Разгледи.. *ИССН: 0435-3722. 31(1996) 109-120.*
2. **Даскаловски Васа:** Демографски развој на населението во Република Македонија / Васа Даскаловски // Географски Разгледи.. *ИССН: 0435-3722. 30(1995) 23-28.*
3. **Панов Митко:** Социјална Географија и просторно планирање на примерот на СР Македонија / Д-р Митко Панов // Посебно издание Кн. 3. Скопје: ПМФ, 1976.
4. **Талевски Д. Јове(2003):** Воена Географија. Скопје: Воена академија, 2003.
5. **Темјановски Ристе, Мијалов Ристо (2000):** Население и демографски развој на општина Богомила. Зборник на трудови од Конгресот одржан во Охрид од 3-5 ноември 2000. Скопје: Македонско географско друштво, стр. 153
6. **Темјановски Ристе (2000):** Патната инфраструктура како генерички ресурс за циркулација на луѓето во Република Македонија. Скопје: ПМФ, 2000. (магистерски труд)
7. <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/mk.html>
8. **Завод за статистика на Република Македонија:** Статистички годишник на Република Македонија: Statistical Yearbook of the Republic of Macedonia. Скопје 1998 година.
9. **Државен завод за статистика на РМ (2003):** Попис на населението, домаќинствата и становите, 2002 година: дефинитивни податоци. Соопштение 2.1.3.30 Скопје: Државен завод за статистика, 2003.